

The article deals content correction and development work with children with moderate mental retardation in a special preschools. The importance and significance of self-shaping children for further socialization and integration into society.

Keywords: children with moderate mental retardation, correction and development work, skills, self-service, special preschool.

Отримано 12.6. 2013

УДК 377.121.22

В.С. Товстоган

ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ДОПОМІЖНИХ ШКІЛ

У статті розглядаються передумови формування професійно-трудової компетентності в учнів старших класів допоміжної школи.

Ключові слова: компетентність, професійно-трудова підготовка, навчальна пропедевтика.

В статье рассматриваются предпосылки формирования профессионально-трудова компетентности в учеников старших классов специальной (коррекционной) школы.

Ключевые слова: компетентность, профессионально-трудова подготовка, учебная пропедевтика.

Реформування освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, пов'язаних з визнанням значущості знань в сучасних суспільно-економічних умовах. Ці зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм і методів навчання. В спеціальній освіті створюються передумови для індивідуалізації навчання (зокрема, інклюзивного), запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування ключових компетентностей (соціальної, трудової, комунікативної, комп'ютерної та інших її видів), як завершальній оцінці навчальної діяльності випускників шкіл.

На думку сучасних українських і закордонних експертів (Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Пометун О.І., Савченко О.І. та ін.) набуття учнями певних компетентностей є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність учня до життя, його подальшого особистого розвитку й активної участі в житті суспільства [2,4,5]. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта до пріоритетів сьогодення відносить вміння оперувати багатьма технологіями й знаннями, які задовольняють потреби інформаційного суспільства, підготовку молоді до нових ролей у ньому.

Нині існує багато різних думок щодо поняття, класифікації та виокремлення найважливіших компетентностей. Дослідники наводять різноманітні означення поняття компетентності. "Бути компетентним означає вміння мобілізувати в даній ситуації отримані знання та досвід". Як зазначає українська вчена О.Г.Пометун, у педагогічній науці "компетентність" розуміється як спроможність особистості сприймати індивідуальні потреби та відповідати на них, кваліфіковано будувати діяльність у будь-якому напрямі, виконувати певні завдання або роботу [2, с. 56]. Отже, компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості, під якою розуміють систему знань, умінь, навичок, досвіду, ціннісних ставлень, мотивації, що дають змогу ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи вирішення проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або видів діяльності.

Не зважаючи на різноманітні визначення компетентностей, усі дослідники виокремлюють їх важливу якість – вияв компетентності у конкретній діяльності в певній ситуації. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона тісно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки в умовах конкретної діяльності.

Таким чином, компетентність не зводиться ні до знань, ні до умінь. Компетентність – це той ланцюжок, який пов'язує знання та діяльність людини, причому без знань немає компетентностей, проте не всяке знання і не в усякій ситуації виявляє себе як компетентність. Отже, знання, які отримують учні в навчальних закладах, повинні мати практичне спрямування та відношення до компетентностей. Цьому сприятиме орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід, як остаточний результат шкільної освіти.

Методика оцінювання освітніх результатів, на думку вчених І.Я. Лернера, М.Н. Скаткіна, А.В. Хуторського, І.Д. Фруміна та інших, з точки зору компетентнісного підходу повинна враховувати:

- у молодших класах – динаміку інтелектуального та психофізіологічного розвитку дитини. В цей час істотною є мотиваційна складова освіти: дитина має хотіти навчатися, прагнути ходити до школи;

- в середніх класах важливий поступовий перехід на самоконтроль і самооцінку (що в учнів зі стійким порушенням пізнавальної сфери є найбільш уразливим). У зв'язку з цим необхідно передбачити цілеспрямовану роботу з формування в учнів прийомів і способів самоконтролю та самооцінки.

- у старших (9-10) класах рекомендується створювати умови для самовизначення, основним завданням яких є професійна орієнтація учнів; побудова індивідуальних освітніх маршрутів старшокласників (із залученням учителів трудового навчання, психологів, медичних працівників, батьків та інших фахівців у допоміжних школах) [6, с. 59].

До пріоритетів корекційної освіти також віднесена компетентність випускників спеціальної школи для дітей з вадами психічного та(або) фізичного розвитку. На цьому наголошується в Державному стандарті спеціальної освіти: "навчальний процес... має бути зорієнтований на значне посилення рівня професійної інформованості і компетентності" [1, с. 3]. Саме такий підхід має забезпечити досягнення такого рівня розвитку і освіченості учня, який буде відповідати його потенційним можливостям, сприятиме формуванню його особистості, можливості продовжити навчання після школи, а, отже, інтегруватись у суспільне життя.

Важливою навчальною дисципліною в допоміжній школі є трудове навчання: саме ця навчальна дисципліна покликана забезпечити формування основ професійно-трудової компетентності ("трудової" – як предметної, і "професійної" – як міжпредметної, що формується на основі міжпредметних зв'язків). Саме на цих заняттях учні оволодівають відповідними професійними навичками, кваліфікацією з урахуванням психофізіологічних, пізнавальних можливостей учнів та медичних протипоказань, які має визначати шкільна профорієнтаційна комісія.

З психології праці відомо, що будь-які спеціальні (професійні) знання, вміння, навички ґрунтуються на загальних (базових) пізнавальних процесах (словесно-логічному мисленні, мовленні, уяві, увазі, пам'яті, сприйманні), відповідних знаннях, уміннях, навичках, якостях особистості (Рубінштейн С.Л., Федоришин Б.А.). Можна прослідкувати аналогію в навчальному процесі корекційної школи для дітей з вадами психофізичного розвитку: при переході учнів від молодших до старших класів завершується пропедевтичний період, що готує їх до вивчення багатьох навчальних дисциплін (географії, природознавства, соціально-побутової орієнтації, історії тощо). Серед цих дисциплін підкреслимо уроки праці, які є пропедевтичними по відношенню до професійно-трудового навчання у старших класах. На базі загальнонавчальних знань, умінь, навичок, здобутих у молодшій школі, у старшокласників формується трудова та професійна компетентність. Від міцності та якості знань, умінь, здобутих у молодших класах буде залежати успішність просування учнів під час навчання у шкільних майстернях.

Метою нашої статті є вивчення місця і змісту, потенційних можливостей пропедевтичного періоду навчання (I-IV класи) щодо формування професійно-трудової компетентності в учнів допоміжної школи, а саме: визначення базових компетенцій (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), які засвоюються учнями молодших класів допоміжної школи, і слугують основою її формування (на прикладі аналізу навчальних програм та підручників таких навчальних дисциплін як математика та читання).

В початкових класах не тільки закладається і формується основа обчислювальних умінь і навичок, але й засвоюються на все життя основні алгоритми виконання арифметичних дій. Аналіз генезису їх формування і застосування (протягом всього періоду навчання учнів) показує, що цей процес найбільш інтенсивно проходить в I-IV класах, де він займає більше 60% навчального часу. На наступних етапах навчання від V до IX класу доля часу зменшується.

В такій же мірі, як обчислювальні вміння і навички, до практичних умінь і навичок, визначених програмою з математики, віднесені вміння і навички, пов'язані з вимірюванням величин. Без процесу вимірювання неможливо уявити собі виробництво, де б не застосовувались вимірювальні прилади, прямі або опосередковані вимірювання величин, з якими ознайомлюються учні початкових класів. Учитель I- IV класів навчає дітей вимірювати довжину, масу, час, площу, вартість тощо.

До вимірювальних умінь і навичок, які формуються в учнів початкових класів, належать вміння читати шкали масштабної лінійки, годинників, ваг; виконувати, наприклад, вимірювання довжини з точністю до 1 м, 1 см, 1 мм; користуватись вагами, знаходити масу предметів з певною точністю; визначати час за годинником. В момент закінчення початкових класів учні повинні твердо знати таблицю вимірювання величин і співвідношення між відповідними одиницями. На уроках математики формуються також просторові й кількісні уявлення, поняття.

Формування зазначених вимірювальних умінь і навичок реалізується в органічному зв'язку з формуванням обчислювальних навичок і засвоєнням знань, умінь і навичок щодо вимірювання геометричних величин. Все це пов'язується з умінням виконувати найпростіші геометричні побудови. А вміння і навички таких побудов є загальнотрудохими.

Створення запасу геометричних просторових уявлень, формування в молодших школярів вимірювально-креслярських умінь і навичок - це ті завдання, які складають основу вивчення матеріалу геометричної пропедевтики практичного характеру. Ознайомлення з ним забезпечує оволодіння цілим рядом уявлень, умінь і навичок, які використовуються в щоденній діяльності, в житті, на виробництві: виконувати геометричні побудови: точки, прямої, відрізка, променя, кута, ламаної, прямокутника, квадрата і кола (круга).

В основу методики навчання вимірювальних і креслярських умінь покладаються такі положення:

- формування вимірювальних і креслярських умінь повинно здійснюватись на основі практичного виконання молодшими школярами визначених операцій в чітко заданій послідовності у відповідності з правилами вимірювання і побудов (щляхои застосування відповідних алгоритмів). З цією метою доцільно використати такі прийоми, як демонстрація і пояснення правил виконання кожної операції окремо, яемонстарція і коментування дії в цілому.

При цьому важливо дотримуватись виваженого співвідношення слова, образу і відповідних дій, які полегшують учням засвоїти кожную елементарну операцію окремо і дію в цілому, забезпечують чітке і усвідомлене уявлення про прийоми користування вимірювально-креслярськими інструментами:

- в процесі формування вимірювальних і креслярських умінь має мати місце органічне поєднання різних видів навчальної діяльності, які реалізуються в різних формах (фронтальні і роботи лабораторно-дослідницького характеру з вимірювань і геометричних побудов, текстові задачі з пропущеними або даними без найменування величин);

- процес формування вимірювальних і креслярських умінь повинен бути забезпечений в залежності від конкретних завдань і етапів навчання різними методами і поєднанням цих методів. Так, під час початкового ознайомлення дітей з алгоритмом певного вимірювання або побудови важливу роль відіграє застосування ігрового методу в поєднанні з проблемною ситуацією, бесідою. На етапі закріплення вмінь основним методом може бути самостійна робота, а в деяких випадках поєднання ігрового методу і самостійної роботи.

Послідовне застосування вчителями цих вимог у навчанні має забезпечити систематичну роботу, в ході якої діти навчатись у відповідності з вимогами програми кожного класу виконувати з допомогою масштабної лінійки і циркуля відповідні вимірювання і геометричні побудови.

До програмних задач, які важливо сформувані в учнів 1-4 класів, належать уміння і навички розв'язання задач.

Основними вимогами до навчання розв'язання практичних задач, які використовуються в навчанні молодших школярів, є такі:

- зміст задачі повинен бути доступним для розуміння учням, відповідати рівню розвитку, пізнавальним можливостям та інтересам молодших школярів;

- шукані і дані в задачі величини повинні бути реальними, взяті з навколишньої практики;

- формулювання запитання задачі повинно бути близьким до того, як воно ставиться в практиці, при цьому фабула і застосована термінологія задачі не повинні ускладнювати її математичний зміст;

- прийоми і методи розв'язування задач, як правило, повинні наближатись до прийомів і методів, які застосовуються в навколишньому житті.

Таким чином, проведений аналіз програми з математики дозволив з'ясувати основні групи знань, умінь і навичок, формування яких складає зміст роботи вчителя на уроках математики у початкових класах, (і є важливим підґрунтям формування трудової компетентності учнів), а саме:

- обчислювальні (звичайні, табличні, з допомогою електронних пристроїв);
- вимірювальні (вміння користуватись вимірювальними приладами);
- вміння виконувати геометричні побудови;
- вміння визначати просторове орієнтування (взаємне розміщення) реальних предметів, оперування геометричними об'єктами;
- розв'язування текстових задач практичного змісту (в фабулах таких задач говориться про виробничі або життєві ситуації).

Вказані завдання можуть бути досягнуті за таких педагогічних умов:

- систематичного і цілеспрямованого формування обчислювальних навичок і навчання дітей застосуванню знань, умінь і навичок шляхом розв'язування різних задач, які зустрічаються в повсякденному житті, навчальній, трудовій та ігровій діяльності;
- розкриття та відображення в початковому курсі математики різних сторін і явищ навколишнього світу (практичної діяльності старших та ін.);
- оволодіння окремими прийомами, діями, способами, методами розв'язування доступних практичних задач, які мають широке застосування в трудовій діяльності дорослих і знаходять певне відображення в навчальній діяльності молодших школярів.

Зупинимось на компетенціях, які формуються в учнів молодших класів на уроках читання й розвитку зв'язного мовлення.

Згідно програмних вимог на уроках читання й розвитку зв'язного мовлення в початкових класах формуються уміння і навички роботи із текстом, які продовжують удосконалюватись й у старших класах під час різних занять, у тому числі й трудового навчання. До таких важливих навчальних умінь можна віднести наступні:

- уміння розповідати про прочитане, відповідаючи на питання вчителя чи використовуючи ілюстрації (II клас);
- уміння висловлювати своє ставлення до прочитаного (III клас);
- уміння виділяти головну думку тексту, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; ділити текст на закінчені змістовні частини за даними заголовками, придумувати заголовки до основних частин тексту, колективно складати план, пояснювати виділені вчителем слова й мовні звороти (IV клас).

У програмі з читання й розвитку мовлення в V - VI класах міститься тематика творів, що орієнтує учнів на те, які слід читати оповідання,

статті, вірші про працю людей, їхнє відношення до професійної діяльності, один до одного, природи. Проте повністю реалізувати трудову виховну, профорієнтаційну тематику на уроках читання неможливо внаслідок її обмеженості в підручниках для читання.

Крім того уміння й навички учнів продовжують удосконалюватися в учнів V - VI класів. Наприклад, учні V класу повинні вміти добирати слова, що характеризують людей, події, знаходити в тексті незрозумілі слова й словосполучення, користуватися тлумачним словником, розташованим під текстом. У VI класі у школярів формуються навички самостійного читання шляхом виконання наступних завдань: підготуватися до виразного читання, виділити місця в тексті, що відповідають на поставлені вчителем запитання, підготуватись до переказу частини тексту тощо.

Зазначені в програмі рекомендації, а також вимоги до знань і вмінь учнів реалізуються на уроках читання й розвитку зв'язного мовлення в процесі роботи над підручником, іншою літературою для читання.

Весь матеріал у підручниках для читання в II - IV класах розташований за принципом сезонності (від осені до літа), і розбитий на теми, назви яких в основному зберігаються, але зміст матеріалу від молодших до старших класів розширюється, поглиблюється, поступово збагачуються новими темами, пов'язаними зі змінами в характері діяльності людей залежно від пори року.

У деяких текстах відбувається знайомство з різними професіями.

Спираючись на міжпредметні зв'язки, на уроках історії України, слід ознайомити школярів із життям і працею людей у різні історичні епохи, характером професійної діяльності в різні часи, зародженням та історичним аспектом становлення робітничих професій, зміною знарядь праці залежно від технічного прогресу тощо.

Обсяг представлених творів у підручниках для читання в I-IV класах різний: від класу до класу об'єм тексту зростає до декількох сторінок. Як правило, такі тексти вчителем діляться на частини, кожна частина вивчається на окремому уроці, завдання вчителем розробляються до кожної частини.

У спеціальній (корекційній) школі на уроках читання тематика творів різноманітна і розширюється з кожним роком навчання, але зберігається тенденція сталості провідних тем у підручниках: про роль праці в житті людей і різних професій, про взаємини людей між собою (дружба, взаємодопомога).

Під час підготовки до заняття вчитель планує методи роботи з текстом, розробляє засоби та прийоми пояснення нових слів, які в процесі роботи над твором повинні увійти в активний словник учнів, а також ретельно добирає додатковий навчальний матеріал.

Урок читання твору може включати наступні основні етапи роботи:

I етап – попередня робота. На цьому етапі роботи вчитель повідомляє заголовок твору, називає його автора, готує учнів до

засвоєння змісту тексту шляхом бесіди чи вступної розповіді, пояснює значення тих слів, без яких розуміння тексту буде неможливим (нові слова обов'язково записуються на дошці з наголосом і зачитуються вголос).

II етап – читання тексту вголос за логічно закінченими абзацами, що супроводжується словниковою роботою, бесідою про прочитане по підготовленим питанням.

Слід зазначити, що поступово зростають труднощі стосовно виконання учнями самостійних завдань: у II-III класах діти читають під керівництвом учителя і тільки після того, коли він сам прочитав дану частину тексту, виконують читання самостійно; у IV класі легкі тексти читаються учнями самостійно, але вчитель заздалегідь готує до них запитання, завдання чи готовий план; у V - VI класах і легкі, і складні тексти учні читають самостійно, крім того готують власні запитання до прочитаного тексту, додатково до питань і завдань, наведених у підручнику.

III етап – повторне читання тексту дітьми, що супроводжується завданнями з метою поглиблення й узагальнення прочитаного. До них відносяться наступні: складання плану (підбір заголовків до кожної логічно закінченої частини тексту); робота з деформованим планом, тобто коли пункти плану не відповідають змісту прочитаного; знаходження відповідних частин тексту згідно плану, наданого вчителем; складання плану в IV класі під керівництвом учителя; складання плану в V - VI класах за допомогою вчителя і самостійно, якщо зміст тексту легкий; вибіркоче читання, в процесі якого встановлюються причинно-наслідкові зв'язки чи події, їх послідовність; повторне голосне читання зі знаходженням меж окремих частин тексту.

IV етап – узагальнення змісту прочитаного твору, коли за допомогою вчителя діти пояснюють заголовки чи формулюють висновки.

V етап – бесіда чи робота над додатково підібраним ілюстративним матеріалом.

VI етап – закріплення змісту тексту шляхом переказу за планом чи за питаннями вчителя. В II - III класах учні докладно переказують кожен частину тексту, а в IV - V класах виклад тексту може бути і докладним, і стислим, і вибіркочим.

Таким чином, не тільки докладне психолого-педагогічне вивчення школярів, але й аналіз програмних умінь та навичок, змісту підручників для читання, математики й інших навчальних дисциплін мають стати в нагоді вчителю трудового навчання, і сприятимуть кращій організації занять з трудового навчання (починаючи з V класу), а, отже, і плануванню роботи щодо формування в учнів старших класів професійно-трудої компетентності. В цьому полягає важливість пропедевтики формування загальнонавчальних знань, умінь, навичок, які забезпечуватимуть подальше успішне просування школярів у трудовому та професійному становленню.

Список використаних джерел

1. Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами // Рішення колегії Міністерство освіти і науки України й Президії академії педагогічних наук України 23. 06.1999 № 7/5–7.
2. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В.Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 53-58. – (Б-ка з освітньої політики).
3. Синьов В.М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / В.М. Синьов. – К.: МП Леся, 2010. – 779 с.
4. Татьянчикова І.В. Формування в учнів з інтелектуальними вадами життєвих компетентностей в процесі їхньої соціалізації / І.В.Татьянчикова – Слов'янськ: Вид. Маторін Б.І., 2011. – С. 57
5. Трубачова С.В. Умови реалізації компетентнісного підходу у навчальному процесі / С.В.Трубачова // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 53-58. – (Б-ка з освітньої політики).
6. Хуторской А.И. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.И.Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.

In the article pre-conditions of forming professionally of competence are examined in the students of senior classes of the special (by a correction) school.

Keywords: competence, professionally-labour preparation, educational preparation.

Отримано 14.6.2013

УДК 376-056.34

Н.І Ясінко

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ЛІТНЬОГО ОЗДОРОВЧОГО ВІДПОЧИНКУ

У статті доведено необхідність врахування основних вимог із підбору методик з організації корекційно-розвивальної роботи з розумово відсталими дітьми в умовах літнього оздоровчого відпочинку;